

реалізації духовного досвіду особистості. Отже, вони завершують розглянутий категоріальний ряд «потреби - інтереси - цінності - установки - цілі», у якому кожна наступна категорія відбиває у собі усі попередні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лой А. М. Мета /ZWESCK/ та ціль /ZIEL/: ідеали та цінності // Філософсько-антропологічні читання '95. - К., 1996. - Вип. I. - С. 30-36.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. - М.: Педагогика, 1989. - Т. II. - 328 с.
3. Яценко А. И. Целеполагание и идеалы. - К.: Наукова думка, 1977. - 275 с.

ДРУЗЬ З. В.

НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ЯК ПІДГРУНТЯ ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Людське життя - це творіння
духу людського.

С. Русова.

Як відомо, слово «інтелігент» пішло від латинського «інтелект» (розум, здатність мислити), інтелігентність - це насамперед щирість, увага. Не формальна, а справжня, причому до будь-якої людини, з якою вступаєте у стосунки. Так, поширена форма уваги і доброзичливості українця до людини - ввічливість - може мати такі відтінки: делікатність - тонке і бережливе ставлення до особи; чемність - шанобливе ставлення з певною стриманістю; люб'язність - підкреслено доброзичливе ставлення; коректність - ввічливо-офіційне ставлення; тактовність - чуйне і співчутливе ставлення з урахуванням ситуації, психічного стану людини і т. п.

Інтелігентність - це цивілізованість в собі. Культивування її зараз так необхідне.

Мета даної статті - тезисно окреслити окремі віхи-орієнтири проблеми базисного підґрунтя духовності української інтелігенції.

Народна духовність багатокomпонентна, розмаїта за своїм внутрішнім змістом і характером.

Один із найголовніших компонентів народної духовності можна передати давньоукраїнським поняттям **слава**. Фундаментальне системоутворююче поняття «слава» як важлива сфера духовності культивувалося нашими предками ще в часи дайбожицької культури, віри. Відомо, що в далекі дохристиянські часи поряд з іншими богами у наших предків була Богиня перемоги Слава. У свідомості пращурів статус Богині Слави був надзвичайно високий, а це свідчить про те, що силою духу, переможним духом прагнули оволодіти багато людей.

Наші предки наводили у своїх писемних творах по-вчальні, мудрі слова давньогрецького любомудра Геракліта: «Луччі воліють від усіх речей одну - **славу**, але маса вміє лише обжиратися, як худоба».

Про високий героїчний зміст слави дуже часто згадує у своїй творчості Т. Г. Шевченко. Він прагнув відродити, утвердити в свідомості своїх сучасників та нащадків **славу** і увічнити її як перлину української духовності: «...а слава - заповідь моя» українській інтелігенції.

Серед сучасних інтелігентів дуже мало таких, які б глибокий і високий, історично виправданий зміст поняття «слава» прирівнювали до свого життя, своїх дій, вчинків, діяльності.

Без відродження змісту давньоукраїнського поняття «слава» не можна глибоко прозріти ні всієї української культури попередніх епох, ні нашої національної духовності взагалі. Тому вся система національної освіти і виховання має формувати у молоді, майбутніх інтелігентів, якості спадкоємця великої слави українського народу.

Своєрідним підґрунтям духовності української інтелігенції слугують притчі - невеличкі оповідання, де в алегоричних формах даються повчання на різні випадки людського життя. Наприклад.

Запитали люди мудреця:

- Як пізнати душу людини?

- У пісні, - була відповідь.

- Як пізнати силу людини? - запитали вдруге.

- У слові, - була відповідь.

- В чому ж безсмертя людини? - запитали втретє.

- У праці. - була відповідь.

У неписаному моральному кодексі народної мудрості закріплено систему правил, що стимулює поведінку людини, в т. ч. й інтелігента, в громаді й суспільстві.

* Мужньо стій за правду, бо лише правдою сильний народ.

* Тільки в чесній праці твоя добра слава й твое безсмертя.

* Не роби зла ні людям, ні природі, бо в людини більше обов'язків, ніж прав.

Контролюючою інстанцією поведінки й діяльності людини завжди були її совість і громадська думка.

* Найсправедливіший суддя - совість, найвірніший товариш - честь.

* Роби так, щоб батьку-матері не було соромно від людей.

* До людей з добром, то й від людей - з добром.

Носіями народних звичаїв були старші люди в сім'ї й громаді, наділені природною мудрістю, невтомністю в праці. Відомо, наприклад, яку величезну роль відіграла бабуся Мотря в письменницькій долі Івана Нечуя-Левицького або дід Іван у розквіті поетичного й бунтарського хисту Т. Г. Шевченка. А ось слова Олесь Гончара про свою бабуся, яка була його першою вихователькою: «Бабуся була неписьменною, але без неї, певно, я не став би письменником. В її лагідній людинолюбній натурі, в її образі ніби втілювалося для мене все краще, що є в нашого народу: працьовитість, чесність, правдивість, безмежна доброта, обдарованість. Ця нічна тружениця, ця темна, неписьменна, але винятково чуйна до чужого горя жінка своєю щирою людяністю стоїть для мене поряд з тими, чий творіння нас захоплюють і кого ми називаємо за їхню діяльність справжніми гуманістами. Була вона віруючою і я пригадую, як захоплювали дитячу уяву її пристрастні розповіді - поетичні видіння набожної жінки. Вона була весела, любила жартувати, погуляти на чиемсь весіллі - на таких святах вона була бажаною гостею. Її вплив на мій розвиток був величезний...» (Гончар Олесь. Письменницькі роздуми. - К., 1980. - С. 232).

Звернімо увагу, Олесь Гончар не говорить про інтелігентність бабусі, навіть не вживає такого слова, але ставить її поряд з великими гуманістами світу, великими інтелектуалами людства.

Процеси національного відродження повертають нас до спадщини видатних творців української духовності, мислителів, учених, письменників.

Відомий шевченкознавець Е. С. Шабліовський слушно зазначав: «Народ, природа, життя для Шевченка - джерело прекрасного. Відчуття кровної спорідненості з рідною землею - це не тільки любов до рідних степів і ланів, до Дніпра, не тільки сум за тим місцем на землі, де родився і зріс. Це насамперед відповідальність за долю рідної землі, за долю народу, жагуче прагнення боротьби за майбутнє народу». Усе найкраще з народної педагогіки мало великий вплив на духовний розвиток юного Тараса. Спілкування з природою, трудовий приклад сім'ї, де старші доглядали менших і дбали про господарство, казки й розповіді старих людей, сліпці-кобзарі - ці перші дитячі враження стали добрим фундаментом у становленні поета-громадянина.

Поет був добре обізнаний із побутом і звичаями українського народу. Його увагу завжди привертали народні традиції, обряди. Так, у п'єсі «Назар Стодоля» змальовано народні звичаї під час різдвяних свят, з великою майстерністю показано сцени сватання, вечорниць, колядування тощо; ритуал сватання - цілий сценарій бесіди сватів з господарем та молододою, частування сватів, гостей; дружбу і побратимство (Назар і Гнат); чуємо казку, яку розповідає старий кобзар; тут і питання шанування батька, що за непослух може проклясти дитину.

Знаменна і кінцівка драми: примирення колишніх ворогів, сцена прощення, милосердя. Уже в першій п'єсі бачимо великий вплив народної педагогіки на творчість нашого Кобзаря.

Українська народна педагогіка, на думку Г. С. Сковороди, - джерело формування власного українського «Я» на основі пізнання свого народу й себе.

Питання духовності є центральним, стрижневим у філософсько-педагогічній системі Г. С. Сковороди. Саме з цими «нематеріальними» категоріями пов'язував він розуміння

рушійних сил людської діяльності. «Душа» - наголошував Г. С. Сковорода, - то «мобіле перпетуум» - рухомість безперервна. Крилами її є думки, судження, поради; вона або бажає чого, або уникає чого, бажаючи; любить, втікаючи; боїться. Якщо не знає, чого бажати, а чого уникати, тоді вагається, сумнівається, мучиться...» (див.: Сковорода Григорій. Твори у двох томах. - К., 1961, Т. I - С. 248). Гуманістична свідомість є справжньою й істинною силою людини. Лише свідомістю окреслюється коло суспільно-ціннісних дій людини, її повсякденна поведінка. Духовність людини розглядав Г. С. Сковорода як чарівне зернятко, з якого проростають паростки і саме дерево нашого життя.

У педагогічній журналістиці, художніх творах І. Франко сформулював вимоги до вчителя народної школи. Зокрема, педагог повинен бути кришталіно чистим у всіх своїх вчинках і діяннях, бути справжнім взірцем для своїх вихованців, палко любити їх, бути кровно зв'язаним з народом, жити з ним одним життям.

М. П. Драгоманов - талановитий педагог і просвіти-тель, засновник українознавства, вчений-енциклопедист, у педагогічній публіцистиці він розробляв концепцію духовного розвитку української нації, національного у шкільній освіті, наповнення української школи європейськими гуманістичними ідеями тощо.

Сучасний український інтелігенте, завжди пам'ятаймо настанову В. О. Сухомлинського: «Люби людей. Любов до людей - це твоя моральна серцевина. Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною...» (Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. - М., 1990).

Нині через цілий ряд суспільно-політичних, ідеологічних причин вчитель поступово втрачає, на жаль, свої високі якості «акушера істини» (Сократ), мистецтво якого в античні часи порівнювали з божественним даром, коли він мав авторитет духовного порадника, просвітителя, взірця, на який рівнялися не тільки його учні, але й суспільство.

Тому на сьогодні особливої актуальності набуло правильне визначення виховного ідеалу, до якого маємо прагнути, який мусимо досягнути.

Ідеал у загальному його трактуванні означає першообраз, взірць досконалості, кінцеву, вершинну мету люд-

ських прагнень. Це мета, до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю. Звідси й під виховним ідеалом розуміємо еталон взірцевої особистості, що слугує головним орієнтиром у вихованні молодого покоління (М. Г. Стельмахович).

Постійним ідеалом української народної педагогіки є людина праці, шляхетна в поведженні й свідомо своєї людської й національної гідності.

Народна мудрість наголошує, що найкращою спадщиною, яку залишає кожна людина, є діла. І найкращий пам'ятник - трудовий. За народною оцінкою праця - першооснова життя суспільства, головний засіб створення духовної культури («У праці - краса людини», «Щоб людиною стати, треба працювати»).

Педагогічна система кожного народу, кожної нації має свій тип досконалої людини. У росіян - добрий молодець, у народів Кавказу - джигіт, витязь, в англійців - джентльмен, у японців - самурай. Цим наочно переконуємося, що виховний ідеал належить до категорії національної: «основи виховання і мета його, а значить, і головний його напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером...» (К. Д. Ушинський).

Втілення виховного ідеалу йде через рідну мову, історично-культурний досвід народу, народні традиції, народні моральні заповіді, особливості побуту і трудової діяльності, різноманітні жанри народної творчості, народний землеробський календар, народно-релігійні свята.

Рідна мова - це саме життя, найяскравіший вияв національного буття народу, його єдина універсальна скарбниця духовних надбань.

Ось тому ставлення інтелігента до мови відображає рівень національної самосвідомості й громадянської позиції. Саме засобами мови маємо глибше пізнати традиції, звичаї, психологію, національний дух українців. Тільки засвоївши досконало українську мову, інтелігент зможе по-справжньому стати носієм національного духу, культури, історичного шляху народу.

Календарні традиції, звичаї та обряди українського народу - це те життєдайне коріння, яке живить духовність кожного інтелігента. Вони відображають українську дійсність, національний характер народу, його самобутній культурно-історичний шлях.

ричний шлях. Народний календар включає дати і події, які мають як вселюдський, так і національний, і регіональний характер: день пам'яті (проводи) померлих людей, загиблих воїнів, День Перемоги, День Матері, Новий Рік, Різдво, Великдень, Вербна неділя, Зелені свята (кличальна неділя, Трійця), Івана Купала, свято зажинок і обжинок, свято знань, День Сім'ї та національної незалежності.

Для практичної реалізації сказаного на філологічному факультеті можна провести різні заходи (диспут, «круглий стіл», написання рефератів, курсових та дипломних робіт, кураторські години, українські вечорниці в студентському гуртожитку тощо) такої тематичної спрямованості:

1. Народні уявлення про основи формування духовності особистості.

2. Рідна мова як найкращий народний педагог майбутнього інтелігента.

3. Українські народні звичаї, традиції, свята, обряди, символи, атрибути в духовному становленні інтелігенції.

4. Ідеал народної педагогіки, відображений І. П. Котляревським у п'єсі «Наталка Полтавка».

5. Ідеї етнопедагогіки у діалогах, віршах, байках, притчах Г. С. Сковороди.

6. Причини духовного каліцтва Готліба за повістю Івана Франка «Борислав сміється».

7. Уроки етнопедагогіки за оповіданням М. М. Коцюбинського «Харитя», оповіданням С. В. Васильченка «Свекор».

8. Педагогічні погляди Лесі Українки.

9. О. В. Духнович як автор першого на Україні підручника з народної педагогіки (1857 р.).

10. Софія Русова - українська просвітителька, педагог, вихователь, громадська діячка, письменниця.

Народні звичаї та обряди українців - скарбниця невичерпна. Кожний інтелігент повинен часто й систематично звертатися до народного досвіду, бо, як каже народна мудрість: «Як би ти не знав багато, більш за народ не знатимеш».

Збагачення духовності особистості передбачає освоєння як національних, так і світових надбань культури. Національне і загальнолюдське мусять розглядатися як дві сторони єдиного загальнолюдського процесу.

БІЛАН Т.О.

Л. УКРАЇНКА ПРО ЗАСАДИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УКРАЇНЦЯ

Леся Українка - одна з найвизначніших представників «нової української творчої інтелігенції», яка, за словами М. Грушевського, стояла біля джерел нашого політичного і духовного відродження. Історично склалося так, що на час творчого визрівання Лесі Українки бурхливий розвиток в Європі переживав новий літературний напрям - неоромантизм. Адже від народництва до неоромантизму - такий шлях пройшла українська культура кінця ХІХ - початку ХХ ст. Здобути національні сили та піднести на високий рівень національно-культурне життя - саме за це взялася оця «громадка молодих людей», серед яких була Леся Українка. В одному з листів до дядька М. Драгоманова Леся пише, що між молоддю починається «западничество», що багато хто береться за вивчення іноземних мов, щоб «знайомитися» з різними культурами. Це засвідчує ще раз, що Леся Українка завжди цікавилася питанням: як внести в коло української інтелігенції широку європейську освіченість, бо лише це дозволить піднести рівень національно-духовного життя народу. Ідейні прагнення творчості (про них у нас ще буде йти мова) дають підставу стверджувати, що Леся Українка була першим з так званих неоромантиків, провісником перелому в духовному житті українців, пов'язаного із зрушеннями початку століття.

У сучасному розмаїтті проблем, що стоять перед українським народом зараз, одна з центральних - це аналіз вкладу будителів духу нації в розбудові національної ідеї. Серед них одне з перших місць належить Лесі Українці. Адже творчість письменниці пронизана думками інтелігента ХХ століття, в ній ми знайдемо ряд проблем, що хвилюють людство з часу «пробудження» людської думки і до сьогоднішнього дня; тут проблеми краси, істини, людського буття, проблеми особистості і суспіль-